

Szentmártoni Szabó Géza
Gyarmati Balassa Ferenc építáfiuma
(Bázel, 1554 áprilisa)

Balassa Imre, az 1542-ben száműzött erdélyi vajda, Balassa János bátyja 1550-ben hunyt el. 1542-től a Helytartótanács tagja volt. Elvesztett erdélyi birtokaiért évi 2.400 forint kegydíjat kapott.¹ Somi Annától született és árván maradt fiait, Andrást és Ferencet a rokonok vették pártfogásukba.² András Bécsben az udvari iskolában tanult, Ferencet pedig Strassburgba küldte a gyámkodó Balassa János. Takáts Sándor, Zoványi Jenő és Schulek Tibor emlékéiből ismeretes, hogy az ifjú Balassa Ferencet Bázel felé utaztában rabló zsoldosok halálosan megsebesítették.³ A Balassa család iskolázását is érintő ismereteink most néhány adalékkal bővíthetnek. Virágh László felfedezéseként a bázeli egyetemi könyvtárból került elő Balassa Ferenc sírfeliratának kéziratos fogalmazványa, amelynek alapján az ifjú életkora és halálának helye immár pontosan megismerhető.⁴

Ferenc öccse, Balassa András 1538. november 27-én Almás várában született, ezt saját feljegyzéséből tudjuk:⁵ „1538 esztendőbe lettem én Balassa András ez világra Erdélybe, Almás várába, Szent András-nap előtt való szerdán, estve hét órakor.” Balassa Ferenc pedagógusával együtt 1553. szeptember 18-án indult peregrinációjára. Balassa János 1554. június 24-én kelt levelében írta meg, hogy e nagyreményű ifjút, „*quem et optimarum scientiarum et variarum linguarum avidum cognoveramus*” azért küldték tanulni, hogy ne csak magának, de hazájának is hasznára legyen.⁶ Balassa Ferenc Strassburgban talán a híres ciceronianus rétoriskolát látogatta, amelynek ekkor a jeles protestáns pedagógus, a humanista Johann Sturm volt a rektora.

¹ NAGY Iván: *Magyarország családai*. I. Pest, 1857. 124–125.; SCHULEK Tibor: *Bornemisza Péter*, Budapest–Sopron–Győr, 1939. 26–27.

² 1551. október 31. Bécs. I. Ferdinánd király intézkedése Balassa János kérésére, elhunyt bátyja, Balassa Imre özvegye és árvái ügyében. Szó esik egyikük bécsi iskolázásáról is: „...*condam Emerici Balassa et eius orphanos, quorum assidue unius hic Vienne in studio est, et expensis non mediocribus opus habet...*” (MOL: E 21. Benignae Resolutiones, mikrofilm: 15.724. sz. doboz.)

³ TAKÁTS Sándor: *Régi idők, régi emberek*. Budapest, 1922. 38., 167. (2. kiad., Budapest, 1930. 43., 181.); TAKÁTS Sándor: *Rajzok a török világból*. I. Budapest, 1915. 16.; ZOVÁNYI Jenő: *A reformáció Magyarországon 1565-ig*. Budapest, 1922. (reprint: 1986.), 298.; SCHULEK Tibor: *Bornemisza Péter*. Budapest–Sopron–Győr, 1939. 28.

⁴ Universitätsbibliothek, Basel, E III 54m. – Köszönöm Virágh Lászlónak, hogy a dokumentumot publikálásra rendelkezésemre bocsátotta.

⁵ BALASSI Bálint: *Összes művei*. II. kiad., sajtó alá rendezte: ECKHARDT Sándor. Budapest, 1955. 149.

⁶ TAKÁTS Sándor: *Rajzok a török világból*. I. Budapest, 1915. 16.; TAKÁTS Sándor: *Régi idők, régi emberek*. 2. kiad., Budapest, 1930. 43., 181. „Cs. és k. áll. ltr. Hung. – Közös pénzügyi levélt. Hung. 1553.”

1554. március 25-e körül Balassa Ferenc Vermigli levelével Kálvinhoz indul. Vermigli (Firenze, 1500–1562) ágostonos szerzetesből lett Petrus Martyr néven reformátor, aki Strassburgban a teológia professzoraként sokat fáradozott a lutheránusok és a helvét irányt követők közötti ellentétek csökkentéséért. 1554. április 3-án Byessa falunál (Biesheim?) Schlettstadt, franciául Sélestat közelében megsebesült Balassa Ferenc, majd másnap, 18 éves korában meghalt. Kéziratossá írt epitaphiumának szövege a következő:

Epitaphium

Hic quiescit illustris et praematura prudentia, admirabili pietate, stupenda ingenii praecocitate, nec non singulari iudicii celeritate praediti adolescentis Francisci Balassae de Gyarmath baronis hungarici, generosissimum corpus. Qui scelerata manu praedonum ictu bombardae in via regia quae Argentorato Basileam ducit, tertia die Aprilis confectus, quarta eiusdem mensis, oriente sole, in pago Byessa, piissime, et christianissime suum clausit diem: et nunc cum CHRISTO, et angelis eius aeterna fruitur felicitate Anno Domini M.D.LIIII. Vixit annos XVIII.

(Itt nyugszik a jeles és koraérett bölcsességű, csodáltnivaló kegyességű, bámulandóan érett elméjű, és nem csekély ítélőképességgel megáldott ifjúnak, Gyarmati Balassa Ferenc magyar bárónak méltóságos teste, aki a rablók gonosz keze okozta puskalövéstől a Strassburgból Bázélbe vezető királyi úton április harmadikán megsebesült, ugyanezen hónap negyedik napján, napkeltekor, Byessa falunál igen kegyes és keresztyéni életét bevégezte: és most KRISZTUSSAL és angyalaival az örök boldogságban él. Az Úr 1554. esztendejében. Élt 18. esztendőt.)

Balassa Ferenc tehát 1535. október 4-e körül születhetett a Kolozs vármegyei Almás várában. Talán öccséhez és húgához hasonlóan a születéséhez közeli védőszentről kapta keresztnevét. Az is lehet azonban, hogy atyai nagyapja nevét kapta (Balassa Ferenc szörényi bán Mohácsnál esett el).

Az epitáfiumhoz kapcsolódik Vermigli Kálvinhoz írt levele, amely 1554. május 9-én kelt Strassburgban:⁷

„Circa festum Paschae literas ad te, vir clarissime, dederam, sed adolescenti Hungaro, et quidem nobilissimo, qui non longe a Selestadio est interfectus. Quare quum tam moestus intervenerit casus ad te perferri non potuerunt, et quae tum noveram atque scribebam, quum te aliunde iam rescivisse non dubitem, minime repetenda censeo.”

⁷ *Corpus Reformatorum, vol. XLIII. Ioannes CALVINI opera quae supersunt omnia. vol. XV. Brunsvigae, 1876. 136–137. hasáb, 1953. sz. levél. Forrása: Petrus MARTYR VERMILIIUS: Loci communes. Tigurii, Christopherus Froschoverus, 1580. 575. (Példány: Sárospatak, Ref. Koll.) – A húsvét 1554-ben március 25-re esett.*

(Húsvét táján levelet küldtem hozzád, jeles férfiú, ám egy olyan magyar ifjúval, mégpedig igen nemessel, akit nem messze Sélestat-tól meggyilkoltak...)

A meg nem nevezett ifjú Balassa Ferenc volt. Ezt bizonyítja Dudith András margináliája is, amelyet e levél idézett sorai mellé írt saját példányában (Joannes CALVINUS, *Epistolae et responsa*, Genevae, Petrus Santandreasus, 1575, 149. Dresden, Universitätsbibliothek):⁸

„Franc[iscus] Balassa amic[us] meus sing[ularis]”. (Kiváló barátom, Balassa Ferenc.) Dudith 1533-ban született, így csak három évvel volt idősebb Balassa Ferencnél.

Balassa János 1554. június 24-én kelt levelében elégtételt követelt a badeni fejedelemtől Balassa Ferenc és nevelője meggyilkolása miatt. A levélből Takáts Sándor a következőket idézte:⁹

„Quod ex communi totius familiae nostrae consensu, maxime vero ex adolescentis defuncti voluntate, quem et optimarum linguarum avidum cognoveramus, eum ablegaveramus ac dimiseramus 18. sept. 1553. ut disceret honestas artes, cognosceret mores et extraneorum virtutem, qua non sibi solum, verum etiam reipublicae prodesset.”

⁸ A Dudith-margináliát közli: *Dudith András könyvtára. Részleges rekonstrukció*. Összeáll., előszó: JANKOVICS József – MONOK István, Szeged, 1993. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 12/3.) 130.

⁹ TAKÁTS Sándor: *Rajzok a török világból*. I. Budapest, 1915. 16.; TAKÁTS Sándor: *Régi idők, régi emberek*. 2. kiad., Budapest, 1930. 43., 181.; Cs. és k. áll. ltr. Hung. – Közös pénzügyi levélt. Hung. 1553.